

УДК 34.037

**ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ
ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

**LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION
OF MINORS FROM THE PROTECTION
OF MINORS FROM THE NEGATIVE EFFECTS ON THE INTERNET**

Припхан І.І.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*
Артемович І.І.,
*здобувач
Малої академії наук України,
учениця Української гімназії № 1
Івано-Франківської міської ради*

У статті здійснено змістовно-структурну характеристику правового механізму захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет. За допомогою сукупності методів та підходів дослідження проаналізовано форми захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційної продукції кіберпростору.

Ключові слова: правовий механізм, державні органи, громадські інституції, форми захисту.

В статье осуществлена содержательно-структурная характеристика правового механизма защиты несовершеннолетних от негативного влияния информации в сети Интернет. С помощью совокупности методов и подходов исследования проанализированы формы защиты несовершеннолетних от негативного влияния информационной продукции киберпространства.

Ключевые слова: правовой механизм, государственные органы, общественные институты, формы защиты.

Full structural characteristic of the legal mechanism of the protection of minors from the negative effects on the Internet has been accomplished in the article. With a set of methods and approaches of the study form the minor's protection from the negative impact of cyberspace information products has been analyzed.

Key words: legal mechanisms, government agencies, non-governmental organizations, forms of protection.

Постановка проблеми. У будь-якій цивілізованій державі піклування про молодь є запорукою майбутнього успішного розвитку як самого суспільства, так і держави в цілому. В Україні на сучасному етапі створено цілу низку інституцій, спрямованих на захист прав і свобод громадян, проте особливої турботи з боку держави потребують саме неповнолітні – найбільш вразлива категорія населення. Стрімкі темпи розвитку науково-технічного прогресу та впровадження в життя його досягнень зумовлюють появу нових видів злочинів. Можна впевнено стверджувати, що вирішення державотворчих питань, пов'язаних із впорядкуванням інформаційного простору в Україні передбачає поєднання класичних форм захисту неповнолітніх від негативної інформації в мережі Інтернет (нормативно-правове регулювання, судовий захист тощо) з новими для України формами, зокрема «моделлю саморегуляції» в правовій сфері.

Стан дослідження. Правові аспекти захисту прав неповнолітніх досліджували вчені: О. Вінгловська, Л. Гузь, Г. Попов, І. Цибуліна. Інформаційну сферу як феномен сучасних комунікаційних технологій неодноразово розглядали у своїх працях В. Іванов, Т. Ісакова, В. Кафарський, А. Сіленко, Т. Фісенко та інші. Огляд наукових праць свідчить, що спеціальне дослідження правового механізму захисту неповнолітніх від негативного впливу кіберпростору не здійснювалось, а у вітчизняній юридичній літературі мають місце лише початкові спроби розкрити дане питання.

Метою даної статті є комплексне дослідження правового механізму захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет.

Поставлені наступні завдання: дослідити поняття та зміст правового механізму захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації у всесвітній мережі Інтернет; проаналізувати структуру механізму захисту неповнолітніх від негативного впливу Інтернет-контенту; охарактеризувати форми захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в пошуковій системі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. Основне призначення правової держави полягає у надійному захисті прав, свобод та інтересів людини і громадянина. З цією метою необхідно сформувати відповідний механізм реалізації цих прав і свобод та засоби їх захисту. Без сумніву, неповнолітні потребують особливої уваги та турботи з боку суспільства в процесі реалізації їх прав та свобод. Потреба в захисті неповнолітніх від негативної інформації в мережі Інтернет зумовлює необхідність дослідження правового механізму захисту дітей, який слід розглядати як систему правових засобів, за допомогою яких можна уникнути деформації моральних цінностей підростаючого покоління.

Правовий механізм захисту неповнолітніх від негативної інформації в кіберпросторі доцільно розглядати у статистичному та динамічному аспектах. У першому випадку він є визначеною в Конституції і законах України системою норм, що закріплює пра-

вові засади захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет, їх гарантії, а також органи державної влади, місцевого самоврядування та інші інституції держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на створення необхідних умов для повного і ефективного захисту прав неповнолітніх в Україні. У динамічному зрізі правовий механізм захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет виступає як безперервний процес, що обумовлюється діяльністю уповноважених суб'єктів – державних органів та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян щодо створення необхідних умов для ефективного захисту неповнолітніх.

На нашу думку, у правовому механізмі захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет доцільно виділити такі елементи:

1) нормативний: а) нормативно-матеріальний – право на захист дітей, право на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що можуть завдати шкоди фізичному, інтелектуальному, моральному чи психологічному стану дитини; б) нормативно-процесуальний – деталізована процедура захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації, визначена нормами процесуального права, закріпленими в приписах законодавчих актів. Саме процес має важливе значення для охорони та захисту прав людини, найсуттєвішими у будь-якому законі є процесуальна технологія дії закону, правовий механізм регулювання та захисту цінностей, що охороняються законом;

2) інституційний елемент – система державних органів, які офіційно наділені повноваженнями охороняти, сприяти реалізації та захищати (в разі порушення) права неповнолітніх від можливих негативних наслідків інформації з кіберпростору.

Для кращого розуміння слід уточнити дефініцію поняття «інституційний». Термін «інститут» може вживатися у значенні «інституція», установа, орган. Саме таке визначення застосовується для характеристики «інституційного», тобто організаційного механізму захисту неповнолітніх, що включає в себе діяльність органів державної влади, яка за допомогою своїх повноважень забезпечує захист неповнолітніх від негативного впливу інформації, а також діяльність громадських інституцій у відповідній сфері.

Функція контролю у сфері захисту неповнолітніх здійснюється у різних обсягах та формах усіма державними органами, в межах компетенції яких є контроль за виконанням прийнятих рішень, дотриманням законодавства в діяльності всієї системи, окремої галузі чи структурної управлінської ланки.

До органів державної влади, що здійснюють контроль у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет, повною мірою відносяться усі ті, що перелічені в ч. 1 ст. 15 Закону України «Про захист суспільної моралі»: Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України, Генеральна прокуратура України, центральний орган виконавчої влади, що

забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, Державний комітет телебачення і радіомовлення України [5].

Здійснення парламентського контролю щодо захисту неповнолітніх в усіх сферах життя, зокрема і в кіберпросторі, забезпечує Верховна Рада України. До повноважень Верховної Ради України, як і Президента України, входить визначення державної політики у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу Інтернету та обігу продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості і порнографії, законодавчі основи її реалізації та гарантії правового захисту працівників цієї сфери. Крім цього, однією із форм парламентського контролю є організація та проведення парламентських слухань із залученням громадськості та засобів масової інформації з питань дотримання суспільних правил поведінки в медіапросторі.

Важливе місце в системі органів, що забезпечують захист прав неповнолітніх, належить інституту омбудсмена – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Також в українському парламенті функціонує Комітет з питань свободи слова та інформації, основне завдання якого полягає у розробленні та вдосконаленні законодавчої бази в інформаційній сфері суспільства.

Ще одним із різновидів державного контролю є судовий контроль, який в Україні здійснює система судів загальної юрисдикції і Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій її території.

Досліджуючи суб'єктів державного контролю (нагляду) у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет, ми не можемо не згадати президентський контроль, який здійснюється як главою держави, так і спеціально створеними ним органами. Варто звернути увагу на порівняно новий для вітчизняної правової системи інститут Уповноваженого з прав дитини, який функціонує при Президенті України (запроваджено Указом Глави держави від 11 серпня 2011 р.) [2]. Метою діяльності Уповноваженого є забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні та виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини.

На сьогодні при органах виконавчої влади утворено досить багато спеціальних органів контролю у сфері прав і свобод людини і громадянина, серед яких Управління моніторингу прав людини в діяльності МВС. Так, у системі МВС діє Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми, у структурі якого функціонує відділ по боротьбі зі злочинами у сфері суспільної моралі (займається боротьбою зі злочинами на сторінках всесвітньої мережі Інтернет).

Державний контроль у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформаційного оточення здійснює Державний комітет телебачення та

радіомовлення України, який виступає спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах [4].

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про захист суспільної моралі» в Україні створено постійний позавідомчий державний орган – Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі [5]. Основними завданнями Комісії є проведення експертизи продукції, видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру та продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості, порнографії, а також здійснення контролю за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі. 9 грудня 2010 р. Президентом України підписано Указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», пунктом 7.7. якого Кабінету міністрів України доручено «вирішити в установленому порядку питання щодо ліквідації Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі» [8]. У зв'язку з тим, що існування цього органу передбачено у Законі України «Про захист суспільної моралі», який за своєю юридичною силою є вищим за укази Президента, то ліквідація Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі можлива тільки після внесення відповідних змін до Закону. До сьогодні цього не було здійснено, тому Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі не припинила свого існування й здійснює активну роботу.

Значне поширення явища Інтернет-залежності підлітків як в Україні, так і у пострадянських країнах, свідчить про те, що профілактичних та інших заходів, які здійснюються в цій сфері органами державної влади, недостатньо. На нашу думку, контрольну функцію у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет повинні виконувати не тільки державні органи, а й громадськість, оскільки саме громадські інститути сприяють утвердженню громадянського суспільства, в якому реально забезпечуються всі права та свободи людини і громадянина. Саме від рівня впливу громадського контролю на суспільно-політичне життя та на органи державної влади можна визначити рівень демократичності тієї чи іншої країни.

Сьогодні в Україні набула значного поширення така форма громадського контролю у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації, як функціонування громадських рад при органах державної влади чи місцевого самоврядування. Так, при Комітеті Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації функціонує Громадська рада з питань свободи слова та інформації [3]. При Міністерстві внутрішніх справ України діє Громадська рада з питань забезпечення прав людини, а при обласних управліннях МВС утворені регіональні громадські ради.

У 2010 р. Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі прийняла рішення про утворення Громадського комітету з питань інформаційної етики та Громадського комітету з

питань попередження поширення телекомунікаційними мережами інформаційних матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

При Державному комітеті телебачення і радіомовлення України утворено постійну Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі. Серед громадських організацій, що виконують наглядову функцію у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації, можна виділити Всеукраїнську Асоціацію видавців та розповсюджувачів преси, Українську Асоціацію Видавців Періодичної Преси, Телекомунікаційну палату України.

Привернути увагу громадськості, державних інституцій до проблем захисту неповнолітніх у глобальному інформаційному середовищі мають на меті Всеукраїнська асоціація батьківської громадськості, Рух матерів та дружин проти аморальності, Рух батьків проти аморальності, Захист прав суспільства від безчинства та аморальності, Громадська організація «Молодіжний рух – за мораль» та інші громадські організації.

У квітні 2010 р. створено Комітет з захисту прав дітей в інформаційному просторі, який визначив так звані «білі» та «чорні» списки сайтів, перші з яких можуть рекомендуватися до перегляду дітьми, другі – блокуватися Інтернет-провайдером як небезпечні для неповнолітніх.

Враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій та темпи їх поширення, зокрема й на теренах України, все більш актуальним стає питання про форми захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет. Конституція зазначає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права й свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Під формою захисту порушеного права прийнято розуміти комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів із захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів. Враховуючи зазначене, можна виділити дві основні форми захисту прав та свобод людини, в тому числі й дітей: судову та позасудову, тобто адміністративну.

Адміністративна форма захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет здійснюється в загальному порядку, тобто передбачає розгляд звернень громадян до вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування. У відповідності до Конституції (ст. 40), кожна людина має право направляти індивідуальні чи письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до посадових та службових осіб [1]. Порядок звернень визначається Законом України «Про звернення громадян» [6]. Громадяни вільні вибирати будь-які способи захисту порушених прав у випадку незадоволення результатами розгляду їх справи. Адміністративний спосіб може бути першим (але не обов'язковим) кроком до відновлення порушених прав.

Судовий спосіб захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет

при наявності незалежної судової системи є більш об'єктивним та кваліфікованим, ніж адміністративний. Право громадян на судовий захист закріплено у ст. 10 Загальної декларації прав людини, у відповідності до якої воно знайшло своє відображення у ст. 55 Конституції України. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ст. 124). Ст. 147 Конституції України визначає Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні [1]. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» з письмовим клопотанням до Конституційного Суду щодо необхідності тлумачення Конституції та законів України з метою реалізації або захисту конституційних прав та свобод людини та громадянина можуть звертатися громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи [7]. Нормативно-правовими засобами захисту прав і свобод людини і громадянина при зверненні до суду або інших інституцій є, насамперед, Конституція України і відповідні закони. Як зазначається у ст. 8 Конституції України, її норми є нормами прямої дії [1]. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується. Суди не можуть відмовити особі в прийнятті позовної заяви або скарги тільки з тієї причини, що її вимоги можуть бути розглянуті в досудовому порядку. Після використання всіх національних засобів юридичного захисту громадянин може звернутися за захистом у відповідні міжнародні судові інстанції або у відповідні органи міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна. Судовий захист є необхідною та найефективнішою гарантією забезпечення прав та свобод людини та громадянина.

Висновки. Отже, правовий механізм захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет – це система правових засобів, за допомогою яких усуваються негативні чинники, що можуть завдати шкоди фізичному, інтелектуальному, моральному та психологічному розвитку дітей, та відновлюється правове становище у випадку порушення законодавства в даній сфері.

З огляду на проблематику, яка досягла апогею в питанні державного контролю інформаційного простору, на наш погляд, слід створити спеціальний позавідомчий орган із орієнтованою назвою «Національний комітет захисту прав неповнолітніх у кіберпросторі», який би й опікувався питанням державного контролю у сфері захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет. Саме цей орган повинен визначати пріоритетні напрямки державної політики у вищезазначеній сфері.

Доцільно створити громадську Організацію безпечного Інтернету, яка б діяла переважно на волонтерських засадах та сприяла викоріненню в Інтернеті небезпечної для дітей інформаційної продукції. У цьому контексті варто організувати постійно ді-

ючу гарячу лінію для інформування інтернет-провайдерів про помічені користувачами Інтернету веб-сторінки з такою інформацією. В свою чергу, громадським організаціям спільно із інтернет-провайдерами необхідно розпочати розробку Етичного кодексу українського Інтернету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 30. – Ст. 141.
2. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11.08.2011 // Офіційний вісник Президента України від 11.08.2011. – 2011. – № 23 / Спеціальний випуск. – С. 3. – Ст. 938.
3. Про Громадську Раду з питань свободи слова та інформації: Положення, затверджене на засіданні Комітету з питань свободи слова та інформації 13 квітня 2010 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сервер Верховної Ради України. – Режим доступу : http://www.rada.gov.ua/svobodaslova/rada_polozh.html.
4. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. // Офіційний вісник України від 27.07.2007. – 2007. – № 52. – С. 28. – Ст. 2102.
5. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України від 02.04.2004. – 2004. – № 14. – Ст. 192.
6. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. // Відомості Верховної ради України від 19.11.1996. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
7. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України від 03.12.1996. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 09 грудня 2010 р. // Офіційний вісник України від 17.12.2010 р. – 2010. – № 94. – С. 15. – Ст. 3334.